

Bränna Koranen är hets mot folkgrupp

Av f.d. justitierådet GÖRAN LAMBERTZ¹

Att bränna Koranen i offentligheten är, tvärtemot vad som ofta anges vara fallet, normalt hets mot folkgrupp. Detta framgår tydligt av tillgängliga rättskällor. Yttrandefriheten i detta fall skyddas inte av vare sig regeringsformen eller Europakonventionen och det kan, menar författaren, diskuteras om inte Europadomstolens praxis rentav kan åberopas till stöd för att koranbränningar måste förbjudas i nationell rätt.

1 Inledning

På senare tid har de s.k. koranbränningarna väckt debatt i såväl Sverige som andra länder. En utgångspunkt för debatten har varit att det i Sverige skyddas av yttrandefriheten att bränna Koranen.

Jag själv publicerade i februari en betraktelse på min hemsida där jag pläderade för en lagändring som gjorde koranbränningarna straffbara som hets mot folkgrupp. Men bara två veckor senare ändrade jag mig efter att ha gjort den rättsutredning som jag borde ha gjort långt tidigare. Min slutsats då blev att någon lagändring inte behövs eftersom det redan i dag är straffbart som hets mot folkgrupp att bränna Koranen offentligt.²

De flesta som hörde av sig höll med, både den första och den andra gången. Men den andra ståndpunkten väckte viss debatt och jag fick frågan om jag ville utveckla tankegångarna i en artikel i tidningen. Här kommer dessa utvecklade tankegångar.³

2 De frågor som koranbränningarna väcker

Koranbränningar och liknande aktioner har förekommit ett antal gånger i Sverige de senaste åren. Före demonstrationen utanför Turkiets ambassad i januari 2023 hade vi de s.k. påskupploppen 2022, där Rasmus Paludan brände Koranen i flera städer i Sverige, och där våldsamma upplopp följde. Därefter har åtskilliga personer som deltog i dessa upplopp dömts för detta. I flera fall har det lett till långa

¹ Tidigare bl.a. rättschef i justitiedepartementet och åren 2001–2009 justitiekansler.

² <http://goranlambertz.se/sondagsbetraktelse-nr-400/> respektive <http://goranlambertz.se/sondagsbetraktelse-nr-402/>

³ Tack till Cecilia Brorman, Ylli Dautaj, Hassan Diab, Mark Donfried, Carl Henrik Ehrenkrona, Stefan Hanna, Jan Henningsson, Ulf Henricsson, Torgny Håstad, Hans Köchler, Karin Lambertz, Kenneth Lewis, Menekse Mermer, Ulrika Sundberg, Jan Södergren, Krister Thelin och Rolf Åbjörnsson för inspiration och värdefulla synpunkter.

fängelsestraff, som längst fem och ett halvt år, och utvisning från Sverige.⁴

Den viktiga fråga som har ställts är om det verkligen bör vara tillåtet att bränna islams heliga skrift när det väcker så starka känslor och reaktioner. Flera har fört fram tanken att det borde vara straffbart som hets mot folkgrupp, andra att det borde klassas som förargelseväckande beteende.

Men frågan tycks inte riktigt ha ställts vad gällande rätt faktiskt är. Är det straffbar hets mot folkgrupp redan i dag, eller är det riktigt att koranbränningarna skyddas av yttrandefriheten? Det är den första frågan som jag vill ställa i den här artikeln, och den viktigaste. Jag delar upp den frågan i två, varvid den första är om förutsättningarna i straffstadgandet i 16 kap. 8 § brottsbalken är uppfyllda (1) och den andra om koranbränningarna skyddas av yttrandefriheten även om det skulle vara så att de utgör hets mot folkgrupp (2).

Om man kommer fram till att koranbränningarna är brottsliga som hets mot folkgrupp, hur är det då med andra liknande aktioner och/eller yttranden (3)? Var går t.ex. gränsen mot hädelse? Hur var det med Lars Vilks rondellhundar? Och hur var det med Elisabeth Olssons utställning *Ecce Homo* i Uppsala domkyrka? Muhammedkarikatyrerna? Fotbollar inlindade i bacon? Är det brottsligt att bränna Bibeln? Hur ska man egentligen dra gränserna på ett godtagbart sätt?

Om det skulle vara så att koranbränningar normalt innebär hets mot folkgrupp, hur ska vi då hantera dem framöver (4)? Hur ska vi få klarhet i vad som gäller? Är det i första hand en fråga för polisen och förvaltningsdomstolarna eller för åklagarna och de allmänna domstolarna, eller kanske för lagstiftaren?

Om det skulle visa sig att koranbränningarna utgör straffbar hets mot folkgrupp, har vi då anledning att dra några särskilda slutsatser beträffande de aktioner som redan har förekommit (5)? Kan koranbränningarna bestraffas trots att polisen lämnade tillstånd? Och spelar det någon roll för bedömningen av de våldsamer som mött koranbränningarna om det visar sig att det som de våldsamma agerade mot var brottsligt?

En fråga man också måste ställa sig, om det visar sig att koranbränningarna är brottsliga, är förstås (6) hur det kunde bli så att nästan alla trodde fel och agerade utifrån en oriktig förutsättning.

Jag berör kort även frågan om koranbränningarna kan vara förargelseväckande beteende (se Reidar Edvinsson, *Förargelseväckande beteende med koran*, i SvJT 2022 s. 717). Med det svar jag kommer fram till beträffande hets mot folkgrupp blir den frågan sedan ganska ointressant.

⁴ Den 14 mars sänkte Högsta domstolen straffet för två av de personer som dömts för upploppen i Sveaparken i Örebro från fem och ett halvt och fem års fängelse till tre år och tre månader resp. tre år.

3 Är det hets mot folkgrupp att bränna Koranen?

3.1 Utgångspunkter

Frågan om det utgör hets mot folkgrupp att bränna Koranen bör bedömas på traditionellt sätt, utifrån en genomgång av rättskällorna: lagtexten, motivuttalanden, rättspraxis och eventuellt annat av betydelse. En sak att ha i åtanke vid genomgången av rättskällorna är att svaret kanske inte är ett bestämt ja eller nej, utan att sanningen kan ligga någonstans däremellan. Det kanske t.ex. utgör hets mot folkgrupp att bränna Koranen i ett sammanhang där man samtidigt ropar slagord mot muslimer, eller på annat sätt gör klart att aktionen handlar om att visa fientlighet mot gruppen, men inte annars?

Den situation som jag främst ser framför mig, och skriver utifrån, är den att Koranen bränns offentligt i ett sammanhang där det finns utredning som visar att aktionen är förenad med uttalanden eller handlingar som är fientliga mot muslimer eller islam.

3.2 Lagtexten

Bestämmelsen om hets mot folkgrupp infördes den 1 januari 1949. Den finns numera i 16 kap. 8 § brottsbalken och lyder så här:

Den som i ett uttalande eller i ett annat meddelande som sprids hotar eller uttrycker missaktning för en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer med anspelning på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck, döms för hets mot folkgrupp till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Om brottet är grovt döms för grov hets mot folkgrupp till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om meddelandet haft ett särskilt hotfullt eller kränkande innehåll och spritts till ett stort antal personer på ett sätt som varit ägnat att väcka betydande uppmärksamhet.

De rekvisit i lagen som framför allt har betydelse för tolkningen när det gäller koranbränningarna är:

- ett uttalande eller ... ett annat meddelande
- sprids
- uttrycker missaktning
- för en ... grupp av personer med anspelning på ... trosbekännelse

Är alltså koranbränningarna "ett uttalande eller ett annat meddelande"? Om detta behöver vi inte tvivla (se bl.a. redovisningen av prop. nr 87 år 1970 i det följande avsnittet), och jag kommer i fortsättningen inte att beröra rekvisitet.

Innebär en koranbränning att meddelandet "sprids"? Så är det inte om någon på grund av hat e.d. mot islam t.ex. eldar upp den heliga skriften där hemma. Men för de fall som nu är aktuella, där aktionerna har samband med en demonstration i det offentliga rummet, finns det inte

någon tvekan om att spridningsrekvisitet är uppfyllt. Inte heller detta kommer jag därför att beröra i fortsättningen.

Hur är det då med rekvisitet "uttrycker missaktning"? Det betyder ungefär detsamma som att uttrycka förakt, ringaktning eller hånfull överlägsenhet. Gör man det när man bränner en Koran? Eller är det snarare så att man uttrycker ilska, förtvivlan eller kanske sorg? När vi ställer den frågan kan vi konstatera att "det beror på". Vi måste se till sammanhanget för att veta. Brännandet av den heliga skriften kan oftast inte ses isolerat från det som uttrycks i övrigt genom aktionen.

Detsamma kan sägas om rekvisitet "för en ... grupp av personer med anspelning på ... trosbekännelse". Man kan inte veta om en koranbränning uttrycker missaktning för muslimer i lagens mening utan att ta hänsyn till det sammanhang i vilket aktionen sker. Det är med stor sannolikhet en avgörande skillnad mellan å ena sidan den situationen att någon bränner en Koran med det uttryckliga budskapet att "det bara är den frihetskränkande regimen i Iran" som angrips och å andra sidan det tydliga beskedet att "vårt förakt och vår avsky gäller alla muslimer i världen".

Och därmed har vi kanske redan kommit ganska långt i tolkningen av lagrummet. Vi går vidare med övriga rättskällor.

3.3 Förarbeten

Förarbetsuttalanden av betydelse finns främst i dessa propositioner:

- Prop. nr 80 år 1948 med förslag till lag om ändring i strafflagen m.m.
- Prop. nr 87 år 1970, angående godkännande av konvention om avskaffande av rasdiskriminering, m.m.
- Prop. 1981/82:58 om ändring i tryckfrihetsförordningen och brottsbalken (hets mot folkgrupp m.m.)
- Prop. 2001/02:59, Hets mot folkgrupp m.m.
- Prop. 2017/18:59, Ett utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner

Även under riksdagsbehandlingen av propositionerna har det gjorts flera uttalanden angående tillämpningen, men såvitt jag kan se har dessa uttalanden inte i dag någon påtaglig betydelse för tolkningen av bestämmelsen i det hänseende som vi nu diskuterar. Jag håller mig därför till propositionerna.

Frågan om koranbränningar e.d. finns över huvud taget inte uttryckligen berörd i några motivuttalanden. Man kan inte heller hävda att det finns några helt klara uttalanden om hur bestämmelsen om hets mot folkgrupp ska tolkas i dessa fall. Men i de viktigaste lagstiftnings-ärendena finns ändå en del som ger rätt tydlig ledning.

När bestämmelsen arbetades fram år 1948 betonades det att hatpropaganda kan leda till "motsättningar och lidelser" som är ägnade att äventyra ordningen och säkerheten i landet och att "det strider mot själva grundvalarna för vår civilisation att förfölja människor för deras härstannings eller religions skull". Bestämmelsen tillkom främst för att

motverka den förföljelse av judarna som förekom även efter andra världskriget. Se prop. nr 80 år 1948 s. 443–459.

År 1965 fördes regeln över från strafflagen till den nya brottsbalken.

Bestämmelsen i 16 kap. 8 § brottsbalken utvidgades år 1970 i samband med införlivandet av konventionen om avskaffande av rasdiskriminering, m.m. Dessförinnan dömdes den för hets mot folkgrupp "som offentligen hotar, förtalar eller smädar folkgrupp med viss härstamning eller trosbekännelse". Genom lagändringen utvidgades bestämmelsen bl.a. genom att kravet att handlingen skulle ha bestått i hot, förtal eller smädelse ersattes med ett krav att meddelandet skulle innefatta hot eller uttrycka missaktning för en folkgrupp av visst slag. Med uttrycket missaktning skulle även andra kränkande omdömen än sådana som kunde bedömas som förtal och smädelse bli straffbara. För straffbarhet skulle det räcka med att ett uttalande var nedsättande för gruppens anseende. Den brottsliga handlingen skulle ske genom "uttalande eller annat meddelande". Ordet meddelande skulle ges en vidsträckt innebörd och omfatta även t.ex. åtbörder.⁵

I 1981/82 års lagstiftningsärende gjordes en ändring i bestämningen av vilka grupper som skulle omfattas av skyddet. Syftet var att klarlägga att inte bara särskilda etniska grupper skulle skyddas utan även kollektiv av sådana grupper, t. ex. invandrare i Sverige. Regeringen föreslog också att ordet "missaktning" skulle ersättas med "förakt", men det förslaget antogs inte av riksdagen.

I 2001/02 års lagstiftningsärende gjordes ett uttalande som måste tillmätas stor betydelse för den bedömning som vi nu diskuterar. Kommittén hade föreslagit en ändring så att "uttrycka missaktning" skulle ersättas med "ger uttryck för nedvärdering av gruppens människovärde". Enligt regeringens mening borde det emellertid krävas mycket starka skäl för att ersätta ett rekvisit som hade funnits i lagtexten i 30 år och kring vilket praxis under lång tid har utbildats när någon saklig förändring av bestämmelsens innebörd inte var avsedd. En sådan åtgärd riskerade nämligen enligt regeringen att medföra osäkerhet i rättstillämpningen och skulle kunna leda till bl.a. en icke avsedd inskränkning av det kriminaliserade området.⁶ Och härefter uttalade regeringen:

Såsom kommittén konstaterar har den gällande bestämmelsen om hets mot folkgrupp i praxis fått en vidsträckt tillämpning och kommit att omfatta i princip alla, även indirekta, uttryck för rasism eller främlingsfientlighet. Regeringen ser inte några skäl att nu inskränka detta tillämpningsområde.⁷

I *prop. 2017/18:59* gjordes ett uttalande med viss betydelse för tillämpningen:

⁵ Se prop. nr 87 år 1970 s. 72 ff. och 129 f.

⁶ Se prop. 2001/02:59 s. 14 ff.

⁷ Se prop. 2001/02:59 s. 22.

Vid prövningen av om en gärning utgör straffbar hets måste det aktuella uttalandet eller meddelandet därför bedömas i sitt sammanhang. Motiven för gärningen måste då beaktas. Meddelandet måste, vid en objektiv bedömning och med hänsyn tagen till sammanhanget, framstå som innefattande hot mot eller uttryck för missaktning för en sådan grupp som avses i bestämmelsen, och det måste stå klart att gärningsmannens uppsåt varit att sprida ett sådant meddelande. Någon ändring i förhållande till gällande rätt i detta hänseende är inte avsedd.⁸

Åtskilliga gånger har lagstiftaren uttalat att det för straffbarhet krävs att det är fullt klart att uttalandet eller handlandet överskrider gränsen för en saklig och vederhäftig diskussion om folkgruppen i fråga, liksom att den omständigheten att straffbestämmelsen utgör ett undantag från en grundlagsskyddad rättighet ger särskild anledning till restriktivitet vid den bedömningen.

Det kan konstateras att det i fråga om hets mot folkgrupp förekommer två olika slags argument som ibland har en tendens att blandas samman. Det är dels "ordningsargumentet" (vissa yttranden och ageranden kan leda till oordning), dels "hetsargumentet" (vissa yttranden och ageranden skapar fientlighet mot grupper). I förarbetena till bestämmelsen är hetsargumentet det helt dominerande, även om också ordningsargumentet har nämnts (se t.ex. angående 1948 års proposition ovan). I polisens överväganden kring rätten att hålla allmänna sammankomster är däremot ordningsargumentet helt dominerande, vilket sammanhänger med hur ordningslagen är utformad (se avsnitt 6 nedan).

Jag har inte hittat någonting i motivuttalanden till lagbestämmelsen som, såvitt jag kan bedöma, talar för att den ska tolkas så att det normalt skulle vara tillåtet att offentligt bränna Koranen.

3.4 Rättspraxis

Det finns inte något vägledande rättsfall som avgör frågan om koranbränningarna är brottsliga enligt svensk lag, inte heller något som ger utslagsgivande stöd för den ena eller andra slutsatsen. Den specifika frågan om koranbränningarna har inte över huvud taget prövats av högre rätt. Förvaltningsrätter har vid åtminstone ett par tillfällen upphävt polisens beslut om avslag på demonstrationstillstånd, men besluten har inte överklagats och har dessutom fattats mot bakgrund av en lagtext som inte medger avslag på den grunden att sammankomsten kan förväntas innehålla brottsliga inslag (se avsnitt 6 nedan).

Det finns ett antal avgöranden från Högsta domstolen om hets mot folkgrupp men inget som ger någon tydlig ledning för den fråga som vi diskuterar. Vad man kan säga är dock att de avgöranden som får tillmätas viss relevans ger uttryck för en relativt sträng syn på de yttranden och ageranden som varit uppe till bedömning. Det får i någon mån anses tala för en sådan syn även på den fråga som vi nu diskuterar.

⁸ Se prop. 2017/18:59 s. 42.

— I ett senare avgörande klargörs, i den mån det kunde råda någon tvekan om det, att gruppen muslimer är en sådan grupp som omfattas av bestämmelsen om hets mot folkgrupp (NJA 2020 s. 1083).

Nedan redovisas rubrikerna och de i sammanhanget viktigaste uttalandena i de sex avgöranden från Högsta domstolen som jag funnit ha viss relevans. Uttalandena återges mest för att ge en bild av nivån på det som anses utgöra hets mot folkgrupp.

Från Högsta domstolen finns ytterligare några rättsfall om hets mot folkgrupp, men enligt min bedömning saknar de betydelse för den aktuella frågan. De rättsfall som jag avser är NJA 1999 s. 702, NJA 2000 s. 355 samt NJA 2007 s. 805 I och II.

NJA 1982 s. 128 — Skylten vid campingplatsen

I rättsfallet används en benämning på den romska folkgruppen som numera anses kränkande och som Högsta domstolen självfallet inte längre använder. Jag har dock låtit texten stå som den gör i domen.

Rubrik: En person har vid infarten till en campingplats satt upp en skylt, på vilken anges att zigenare ej får beträda campingplatsen. Gärningen har bedömts som hets mot folkgrupp. Tillika fråga huruvida brottet är ringa. 16 kap. 8 § BrB.

I rättsfallet sägs bl.a.:

Genom förbudet att beträda campingplatsen, vilket enligt texten på skylten riktade sig till zigenare över lag, uttrycktes emellertid indirekt ett omdöme om zigenares egenskaper och uppträdande som måste anses nedsättande för folkgruppens anseende. Detta nedsättande omdöme utgör ett sådant uttryck för missaktning som avses i 16 kap. 8 § BrB.

NJA 1996 s. 577 — Nazistmärkena

Rubrik: En person, som bland människor på allmän plats burit vissa märken på sin klädsel med anknytning till nationalsocialistiska rörelser, har dömts för hets mot folkgrupp.

I rättsfallet sägs bl.a.:

Bland märkena på B.B:s klädsel ger örnen och lagerkransen på höger ärm genom sin likhet med symboler, frekvent använda i NaziTyskland, en tydlig koppling till Tredje riket. Vad gäller övriga märken är även dessa sådana att de kan — ehuru mindre allmänt kända — förknippas med symboler använda av nationalsocialistiska rörelser under 1930- och 1940-talen.

Vissa vid nyssnämnda tid förekommande symboler får idag anses vara starkt förknippade inte endast med de nämnda rörelserna i och för sig utan i hög grad också med idéerna om rasöverlägsenhet och rashat som ledde till förföljelse och utrotning av människor av judisk härkomst och som är intimt förbundna med dessa rörelserns ideologi. Exempel på en sådan symbol som, i linje med det sagda, numera också förknippas med en allmän nedvärdering av andra folkgrupper än den nordiska utgör hakkorset. Till väsentligen samma kategori får hänföras också det märke med örn och lagerkrans som B.B. bar. De övriga symboler som omfattas av åtalet är närmast ägnade att förstärka det budskap som örnmärket sålunda får anses förmedla. Det kan för övrigt

anmärkas att bärande av märken som kanske inte ensamma kan anses sprida ett meddelande av angivet slag kan innebära en sådan spridning när de bärs tillsammans med t.ex. klädsel av viss färg och visst snitt.

Genom att bära märkena bland andra människor på den i gärningsbeskrivningen angivna platsen har B.B. spritt ett sådant budskap som nyss berörts. Detta måste han ha insett. Budskapet uttrycker missaktning av människor tillhörande andra folkgrupper än den nordiska.

NJA 2005 s. 805 — Predikan i Borgholm

Rubrik: I en predikan har gjorts nedsättande uttalanden om homosexuella. Åtal för hets mot folkgrupp har ogillats med hänvisning till Europakonventionens artiklar 9 och 10.

I domen säger HD bl.a.:

Den nuvarande lagstiftningen om hets mot folkgrupp innehåller också begränsningar så att inte varje yttrande som innehåller omdömen om en viss grupp eller varje uttryck för missaktning är straffbelagt. Således sägs i förarbetena bl.a. att det för straffbarhet bör krävas att det är fullt klart att uttalandet överskrider gränsen för en saklig och vederhäftig diskussion rörande gruppen i fråga. Vid prövningen av om en gärning utgör straffbar hets mot exempelvis homosexuella, måste också uttalandet eller meddelandet — liksom annars när det gäller prövningen av om en gärning utgör hets mot folkgrupp — alltid bedömas i sitt sammanhang. Motiven för gärningen måste därvid beaktas. Ett visst utrymme för straffria kritiska eller liknande uttalanden måste självfallet finnas. Avgörande blir hur meddelandet framstår vid en objektiv bedömning. Vidare måste det med hänsyn till sammanhanget stå klart att gärningsmannens uppsåt med meddelandet varit att sprida ett sådant meddelande som innefattar hot mot eller missaktning för gruppen i fråga.

[...]

Nu angivna uttalanden bör prövas utifrån det innehåll som de omedelbart förmedlar snarare än utifrån en textkritisk granskning av de exakta ordalagen. En utgångspunkt för prövningen bör nämligen vara hur en åhörare till Å.G:s predikan måste uppfatta dem.

[...]

Det får anses klart att uttalandena överskrider gränsen för en saklig och vederhäftig diskussion rörande gruppen homosexuella. Å.G. har uppsåtligt spritt dessa uttalanden i sin predikan inför församlingen i medvetande om att de skulle komma att uppfattas som kränkande. Enligt den innebörd av 16 kap. 8 § BrB som kommit till uttryck i motiven får uttalandena därför anses ha gett uttryck för missaktning av gruppen homosexuella.

Å.G. frikändes ändå eftersom HD gjorde bedömningen att det skulle strida mot Europakonventionens religionsfrihet och yttrandefrihet att döma honom. Det hade alltså uppkommit en normkollision där Europakonventionen tog över den svenska bestämmelsen.

NJA 2006 s. 467 — Flygbladen på skolan

Rubrik: Ett flygblad som spritts i en skola har innehållit uttalanden om homosexuella. Fråga om spridningen är att bedöma som hets mot folkgrupp. (Jfr NJA 2005 s. 805.)

I domen säger HD bl.a.:

En utgångspunkt för prövningen bör vara hur en mottagare av flygbladet haft anledning att uppfatta det sammantagna innehållet i den aktuella texten. En annan utgångspunkt för bedömningen är de tilltalades uppgift att de haft för avsikt att initiera en debatt i ett ämne av allmänt intresse, nämligen skolundervisningens objektivitet.

De av riksåklagaren påtalade avsnitten ger genom användningen av de negativt laddade orden 'avarter' och 'denna avvikande sexuella böjelse' som beskrivande för homosexualitet samt uppgiften att homosexualitet är moraliskt nedbrytande för folkgruppen uttryck för en uppfattning att homosexualitet är samhällsskadligt eller i vart fall något förkastligt. När det i anslutning här till anförs att homosexuellas leverne är en av de främsta orsakerna till HIV och AIDS innebär det en förstärkning av det negativa i homosexualitet. Genom texten att 'homosexlobbys organ' verkar för att avdramatisera och, som det får uppfattas, legalisera pedofili tillvitats homosexuella som grupp en vanhedrande åsikt. Det får därför sammantaget anses klart att den återopade flygbladstexten ger uttryck för missaktning av gruppen homosexuella enligt den innebörd av 16 kap. 8 § BrB som kommit till uttryck i lagmotiven. Att flygbladets utformning i sin helhet och dess spridningssätt i viss mån stödjer att avsikten varit att initiera en debatt mellan elever och lärare medför ingen annan bedömning. De tilltalade har spritt meddelandet trots att de har haft insikt om att flygbladet innehåller denna text.

Varken regeringsformen eller Europakonventionen ansågs skydda de tilltalades rätt att uttrycka det som stod på flygbladen. På den punkten var domstolen dock inte enig. Två av ledamöterna (Victor och Håstad) menade att det med beaktande av skyddet för yttrandefriheten, såväl i regeringsformen som i Europakonventionen, inte fanns tillräckliga skäl för en fällande dom.

De personer som hade dömts vände sig till Europadomstolen, som tog upp målet till sakprövning men friade Sverige från påstått brott mot yttrandefriheten (se fallet Vejdeland m.fl. mot Sverige, dom den 9 februari 2012, 1813/07).

NJA 2020 s. 1083 — Kommentaren i Facebookgruppen

Rubrik: En kommentar med nedsättande innehåll som spridits via sociala medier var enligt sin formulering riktad mot en enskild individ. Meddelandet har ändå ansetts uttrycka missaktning för en religiös grupp och har medfört ansvar för hets mot folkgrupp.

I domen säger HD bl.a.:

Ordalagen i kommentaren sammantaget med att den gjordes i omedelbar anslutning till artikeln kan inte förstås på annat sätt än att D.L.H. menade att mannens brott var direkt kopplat till dennes förmodade religiösa övertygelse som muslim. Kommentaren förmedlade därmed ett nedsättande budskap om att muslimer i allmänhet är benägna att begå en viss typ av allvarliga brott. Även i övrigt gav kommentaren tveklöst uttryck för missaktning av gruppen muslimer i den mening som avses i bestämmelsen om hets mot folkgrupp.

Mål B 2501-22 — Anförandet i fullmäktige

Rubrik: Ett uttalande som har gjorts inom ramen för en debatt i en politisk församling har ansetts inte vara straffbart som hets mot folkgrupp.

I domen säger HD bl.a.:

Med missaktning avses förtal och smädelser liksom andra kränkande omdömen, såsom uttalanden och andra meddelanden som är nedsättande eller förnedrande för en viss folkgrupp. Meddelandet ska bedömas med utgångspunkt i det budskap det förmedlar snarare än genom en textkritisk granskning av de exakta ordalagen. Det ska göras en objektiv bedömning av hur meddelandet framstår. Hur en mottagare haft anledning att uppfatta innehållet är centralt för prövningen. Det sagda utesluter inte att det närmare innehållet i ett uttalande har betydelse, t.ex. att det innefattar ett omotiverat och påtagligt kränkande ordval.

Inte varje yttrande som innehåller negativa omdömen om en viss grupp är straffbelagt. Vid prövningen av om en gärning är straffbar som hets mot folkgrupp måste uttalandet alltid bedömas i sitt sammanhang. Motiven för gärningen, dvs. syftet med ett uttalande, måste också beaktas.

3.5 Andra rättskällor

Hans-Olof Sandéns *Hets mot folkgrupp*, 2020, innehåller en omfattande genomgång av tillkomsten av straffstadgandet om hets mot folkgrupp och de fem ändringar av betydelse som gjorts efter tillkomsten 1949 och överföringen till brottsbalken 1965. Sandén redogör för den samhällsutveckling som ledde fram till de olika lagstiftningsinitiativen och han redovisar de olika stegen och resultatet av lagstiftningsprocessen. Han redogör även för ett stort antal rättsfall och går igenom den aktuella situationen när det gäller ageranden som utgör eller ligger på gränsen till hets mot folkgrupp.

Sandén nämner koranbränningar och liknande aktioner i Sverige, Danmark och Norge 2020. Och han skriver:

Som diskussionerna förts så här långt inom rättsväsendet är det svårt att se att den som bränner en koran eller en bibel eller någon annan helig skrift skulle göra sig skyldig till hets mot folkgrupp. Det krävs något mer och i sammanhanget måste även beaktas den starka ställning som yttrandefriheten har i svensk rätt. — När det kommer till baconlindning av och fotbollsspel med koranen så börjar det närma sig det illegala området. Yttrandefriheten är dock fortfarande väldigt stark och det är tveksamt om domstolarna skulle gå på linjen att se det som ett brott.⁹

Sandén skriver också att de personer som ägnar sig åt koranbränningar o.d. — han kallar dem högerextrema — är väl medvetna om när de trampar på gränsen mot det brottsliga och att de därför lägger sig på en viss nivå i retoriken. De hänvisar, skriver han, till att de endast vill markera mot ökat muslimskt inflytande i samhället för att på så vis hålla sig till ”en saklig och vederhäftig” diskussion om invandring.

⁹ Se s. 190 f.

Nils Funcke gör i sin bok *Tryckfriheten, ordets män och statsmakterna*, 2006, en genomgång av tryck- och yttrandefrihetens historia och utveckling fram till i dag. I avsnittet om hets mot folkgrupp (s. 288 ff.) beskriver han utifrån en kritisk hållning en utveckling som innebar "att även mindre förseelser klassas som hets mot folkgrupp" (s. 290). Han redovisar flera rättsfall som han ser som exempel på den utvecklingen, bl.a. det ovannämnda NJA 1996 s. 577 (Nazistmärkena) och flera hovrättsdomar. Och han redovisar det uttalande av regeringen i prop. 2001/02:59 s. 22 som jag framhållit tidigare, där alltså regeringen ställde sig bakom den vidsträckta tillämpning som kommit till stånd:

Såsom kommittén konstaterar har den gällande bestämmelsen om hets mot folkgrupp i praxis fått en vidsträckt tillämpning och kommit att omfatta i princip alla, även indirekta, uttryck för rasism eller främlingsfientlighet. Regeringen ser inte några skäl att nu inskränka detta tillämpningsområde.

Funcke avslutar för sin del genomgången av hetsbrottets utveckling med synpunkten att uttrycket missaktning borde utmönstras ur lagen så att endast direkta uttryck för hat och uppmaning till förföljelse kriminaliseras och lagförs. Han skriver att den svenska yttrandefriheten har, när det gäller känsla och politiskt laddade frågor, blivit om- och frånsprungen av Europadomstolens tolkning av Europakonventionen.

Nils Funcke ger också en ingående redovisning av förvecklingarna 2005 och 2006 kring de s.k. Muhammedkarikatyrerna och den teckningstävling om profeten Muhammed i nättidningen SD-kuriren som slutade med att dåvarande utrikesministern Laila Freivalds avgick som en följd av att företaget Levonline hade övertygats av tjänstemän från UD om att stänga ner SD-kurirens hemsida. Det svenska samhället uppvisade då ett starkt stöd för den hållning som innebar att karikatyrerna och teckningarna skyddades av yttrandefriheten.

Jag var själv justitiekansler när striden om Muhammedkarikatyrerna och SD-kurirens teckningstävling pågick. Som JK fattade jag flera beslut som innebar ett upprätthållande av yttrandefriheten gentemot dessa yttringar. Det skedde utifrån utgångspunkten att de visserligen ibland närmade sig gränsen för hets mot folkgrupp men låg "på rätt sida". Det var nog rätt. Men man kan hysa viss tvekan i dag om hur det skulle ha gått om Högsta domstolen hade fått pröva några särskilt kränkande Muhammedkarikatyrer utan skydd av tryck- eller yttrandefriheten och utan den särskilda frihet för yttringar av konst som kan antas föreligga. De fällande domarna i NJA 1996 s. 577 (Nazistmärkena) och NJA 2006 s. 467 (Flygbladen på skolan) kan nog, liksom det principiella ställningstagandet i NJA 2005 s. 805 (Predikan i Borgholm), tas till intäkt för att det i varje fall inte är givet att domen i ett sådant fall hade blivit friande.

Hans-Gunnar Axberger ger i sin uppsats *Ord och ordning*, i Festskriften till Johan Hirschfeldt, 2008, en bakgrund till dels bestämmelsen om hets mot folkgrupp, dels den 1971 upphävda

bestämmelsen om trosfrid. Han diskuterar den nivå som rättspraxis så småningom hamnade på vid tolkningen av hetsbestämmelsen. Utifrån en genomgång av Högsta domstolens domar i fallen NJA 1982 s. 128, 1999 s. 577, 2005 s. 805 och 2006 s. 467 gör han följande reflektion (s. 40):

Det är riktigt att dessa fall, särskilt det senare [1996 års fall avses, min anmärkning], utsträcker kriminaliseringen. Det förtar dock inte bilden av en sammantaget återhållsam tillämpning. Kanske bör saken dock istället uttryckas så, att praxis är skiftande och därmed otydlig.

Ovan har flera gånger hänvisats till motivuttalanden och uttalanden i domar som går ut på att det avgörande för om ett handlande är brottsligt ofta är det sammanhang i vilket det förekommer. Axberger utvecklar denna tankegång genom att tala om en "skala" efter vilken ett agerande kan bedömas (s. 45 ff.). Han placerar den enes åsiktsfrihet i ena änden av skalan och den andres motsvarande frihet i den andra, inklusive dennes berättigade anspråk på att fredas från sådant som han eller hon inte vill ta del av. Och han gör åtskillnad mellan olika "arenor". Vissa är upplåtna i syfte att ge utrymme för meningsutbyte (t.ex. massmedier), andra är sådana där allmänheten vistas eller passerar (t.ex. gator och torg). Ytterligare några arenor är sådana att den andres åsiktsfrihet gör sig särskilt starkt gällande. Frågan om ett yttrande är brottsligt eller inte kan ofta avgöras utifrån var på skalan som yttrandet befinner sig. Hur viktiga är de olika intressena, och var och i vilket sammanhang görs yttrandet?

Reidar Edvinsson argumenterar i sin artikel *Förargelseväckande beteende med koran* (SvJT 2022 s. 717) för att koranbränningarna kan straffas som förargelseväckande beteende. Han för ett ingående resonemang om olika yttrandens innehåll resp. form utifrån förutsättningen att det bara är innehållet som är skyddat av yttrandefriheten. Och hans slutsats är att yttrandefriheten inte hindrar ingrepp mot förargelseväckande offentligt brännande av Koranen. Han skriver:

Den enda förklaring jag kan se till att polisen inte ingriper är att vi förblindats av hur viktig yttrandefriheten är för det demokratiska samhället.

Även Axberger för ett resonemang om skillnaden mellan form och innehåll, och han betonar (s. 58) att tryckfrihetsförordningen resp. yttrandefrihetsgrundlagen bara hindrar begränsningar i yttrandefriheten som beror på ett yttrandes innehåll. Att av ordningsskäl hindra någon från att framföra sitt budskap är således förenligt med grundlagarna.

Svenska Helsingforskommittén (SHK, numera Civil Rights Defenders) gav 2003 ut rapporten *Hatets språk — om gränsen mellan hatpropaganda och yttrandefrihet*. Den innehåller en genomgång av den

internationella och den nationella rätten på området, liksom det då aktuella läget vad gäller hatiska uttryck, och Justitiekanslerns praxis. SHK var starkt kritisk till det som man ansåg vara en alltför restriktiv åtalspraxis hos JK och menade att betydligt fler fall måste komma under domstolsprövning. SHK menade också att svensk rättstillämpning stred mot FN:s rasdiskrimineringskonvention, som bl.a. förbjuder rasistisk propaganda. Den omständigheten att bestämmelsen om hets mot folkgrupp kan sägas förbjuda sådan propaganda hjälper inte, enligt SHK, eftersom rättstillämpningen är så restriktiv att rasistisk propaganda i praktiken tillåts förekomma.

Varken Kommentaren till Brottsbalken eller Hans-Gunnar Axbergers kommentar Yttrandefrihetsgrundlagarna ger någon påtaglig ledning i den fråga som vi undersöker, se Bäcklund m.fl., *Brottsbalken En kommentar* (2022 JUNO), kommentaren till 16 kap. 8 §, och Axberger, *Yttrandefrihetsgrundlagarna* (2023, JUNO), under rubriken 6.5.1 Hets mot folkgrupp.

3.6 Gränsdragningssvårigheter

Det kan ibland vara så att en tolkning av en lagbestämmelse för med sig så stora gränsdragningssvårigheter att det i sig talar emot den tolkningen. Förhåller det sig så med en tolkning som innebär att koranbränningarna normalt betraktas som brottsliga? Eller är det kanske tvärtom, att en sådan lagtolkning snarast underlättar när gränserna ska dras mellan straffbart och straffritt?

Den kanske viktigaste gränsdragningssvårigheten om koranbränningar normalt anses straffbara som hets mot folkgrupp är den mot s.k. *hädelse*. Detta begrepp står för en kränkning av något som hålls heligt, t.ex. Gud, Allah eller Koranen. Hädelsebrottet upphävdes i svensk lag år 1971 och det står klart att vi inte vill återinföra det. En sådan ståndpunkt har för övrigt starkt stöd i internationell rätt.

För det fall vi bedömer vissa koranbränningar som straffbar hets mot folkgrupp bör det avgörande för när gränsen ska dras mot hädelse vara, utifrån förarbetsuttalanden därom, syftet och sammanhanget. Är syftet med att bränna Koranen att uttrycka förakt, fientlighet, hånfullhet e.d. (med lagtextens ord: missaktning) mot gruppen muslimer, då är aktionen brottslig om även sammanhanget talar för detta. Är syftet å andra sidan "bara" att kränka religionen islam, då är det fråga om straffri hädelse, i varje fall om inte den som utfört aktionen har gjort det i ett sådant sammanhang — t.ex. tillsammans med uttalanden om muslimer — att det måste ses som ett angrepp på gruppen. Gränsdragningen kan ibland vara svår att göra, och ibland torde man få tillämpa principen "hellre fria än fälla". Men den är knappast svårare än många andra gränsdragningar i rättstillämpningen och bör enligt min mening inte ses som något avgörande argument emot att koranbränningar anses straffbara.

Det sistnämnda gäller särskilt som det är uppenbart att koranbränningar måste anses brottsliga i varje fall om de innefattas i en aktion som är tydligt hetsande mot muslimer. Det är nog inte svårare att dra gränsen mot hädelse än att dra gränsen mellan de olika sammanhang i vilka koranbränningar får bedömas som straffbara.

En annan ganska svår gränsdragning uppkommer när det gäller företrädare för andra religioner, särskilt beträffande *kristna*. Det råder viss oklarhet om huruvida bestämmelsen om hets mot folkgrupp ska tolkas så att den är avsedd att ge skydd även åt majoritetsgrupper i Sverige, t.ex. "svenskar", "européer" och "kristna". Enligt ett uttalande i Kommentaren till brottsbalken har majoritetsgrupper samma skydd som minoritetsgrupper, varefter det dock hänvisas till ett beslut av Justitiekanslern med motsatt ståndpunkt.¹⁰ För kommentarens tolkning talar ett uttalande i prop. 2001/02:59 (s. 41):

Att endast citera och diskutera exempelvis religiösa urkunder faller inte inom det straffbara området enligt förslaget. Det bör däremot inte — lika litet som det i dag är tillåtet att utifrån religiösa texter hota eller uttrycka missaktning för muslimer eller kristna — vara tillåtet att använda sådant material för att hota eller uttrycka missaktning för homosexuella som grupp.

Det går inte att veta hur genomtänkt det uttalandet var, men det innebär naturligtvis ett visst stöd för att även hets mot kristna faller under förbudet mot hets mot folkgrupp. Ett sådant stöd gav även Justiteutskottet i betänkandet 2012/13:JuU10, där man som skäl för att avslå ett par motioner anförde, sedan Justitiekanslerns avvikande ståndpunkt först noterats:

Enligt utskottets uppfattning torde det stå klart att brottsbalkens bestämmelser om hets mot folkgrupp omfattar de situationer som efterfrågas i motionerna 2011/12:Ju387 (SD) och 2012/13:Ju397 (SD). Något tillkännagivande till regeringen om att bestämmelsen om hets mot folkgrupp bör ses över är därför inte nödvändigt. Motionerna bör avslås.

Riksdagen ställde sig bakom uttalandet. Och ståndpunkten fick nyligen stöd av justitieminister Gunnar Strömmer i ett frågesvar i riksdagen (2022/23:391). Han anförde att tolkningen att hets mot svenskar omfattas av lagrummet har varit utgångspunkt i lagstiftningsarbetet såväl före som efter riksdagens nyssnämnda ställningstagande. Mot den bakgrunden står det enligt honom klart att det är möjligt att döma personer med svenskfientliga motiv för hatbrott.

Det var visserligen jag som var JK när den avvikande uppfattningen framfördes, och den kan naturligtvis ha varit felaktig. För egen del tror jag ändå att det vid en rättslig tolkning av lagrummet bör tillmätas avgörande betydelse att bestämmelsen tillkom för att ge skydd åt utsatta

¹⁰ Se Bäcklund m.fl., *Brottsbalken En kommentar* (2022 JUNO), kommentaren till 16 kap. 8 § under rubriken Folkgrupp och annan sådan grupp.

grupper. Jag tycker därtill att det är svårt att se svenskar som en "folkgrupp" här i Sverige.

Vi behöver inte lösa denna fråga nu, utan kan nöja oss med att konstatera att den förstnämnda tolkningen rimligen medför att bibelbränning får bedömas på samma sätt som koranbränning. Inte heller denna gränsdragningsvårighet utgör enligt min mening något viktigt argument emot straffbarhet.

Det står klart att bestämmelsen om hets mot folkgrupp ger i princip samma skydd åt t.ex. buddhister och judar som åt muslimer, och med all sannolikhet gäller detsamma för t.ex. "ortodoxa" och "katoliker".

Den allra svåraste gränsdragningen uppkommer måhända i relation till sådana kränkande handlingar som måste uppfattas som något mindre allvarliga än koranbränningar, som t.ex. de s.k. *Muhammedkarikatyrerna*. Jag har nämnt dessa i det föregående avsnittet. Oavsett vad som gäller kan vi även här konstatera att det rör sig om ett gränsdragningsproblem av det slag som uppkommer i många rättstillämpningssammanhang utan att man underlåter att tolka lagen på det sätt som rättskällorna i övrigt talar för.

Argumentet gränsdragningsvårigheter kan enligt min mening åberopas lika väl *till stöd för straffbarhet* som emot. Jag har nämnt det problem som det innebär att syftet och sammanhanget ibland gör det alldeles klart att det måste vara straffbart att bränna Koranen, eller att detta i varje fall innebär ett försvårande inslag, och att man därför alltid måste avgöra när syftet och sammanhanget innebär att kravet på straffbarhet är uppfyllt. En annan gränsdragningsvårighet som i princip försvinner om koranbränningar anses normalt straffbara är den mellan ord och handling. Det är självklart straffbart att sprida ett yttrande som "Ut med alla muslimer, bränn alla Koraner ni kommer över!", och då bör det nog också vara straffbart att faktiskt bränna en Koran samtidigt som man säger att "vi gör det här för att vi menar att muslimerna bör lämna landet". Det är sålunda inte själva eldandet som gör agerandet straffbart, även om det får ses som en särskilt provocerande handling, utan det yttrande och det budskap som ligger i aktionen.

Allt sammantaget innebär gränsdragningsvårigheterna knappast något argument för vare sig den ena eller den andra tolkningen.

3.7 Diskussion och slutsats

En traditionell rättskälleanalys leder enligt min mening utan någon större tvekan till den slutsatsen att det normalt utgör hets mot folkgrupp att offentligt bränna Koranen. Att muslimer skyddas av förbudet mot hets mot folkgrupp råder det ingen som helst tvekan om, det enda som kan diskuteras är om en sådan aktion innebär att den ansvarige "visar missaktning för" muslimer. *Redan lagtexten* måste rimligen anses ge detta vid handen för åtminstone sådana sammanhang där det framgår i övrigt att det handlar om fientlighet mot gruppen muslimer.

Förarbetena ger starkt stöd åt en sådan tolkning. Det finns för det första ingenting där som talar för något annat, i varje fall inget som jag har hittat. Och förarbetena innehåller som sagt bl.a. detta uttalande av lagstiftaren, som ger ett särskilt starkt stöd (prop. 2001/02:59 s. 22):

Såsom kommittén konstaterar har den gällande bestämmelsen om hets mot folkgrupp i praxis fått en vidsträckt tillämpning och kommit att omfatta i princip alla, även indirekta, uttryck för rasism eller främlingsfientlighet. Regeringen ser inte några skäl att nu inskränka detta tillämpningsområde.

Att bränna en Koran måste rimligen ses som ett åtminstone indirekt uttryck för främlingsfientlighet, i varje fall då det är just detta som är syftet. Den person som har initierat flera koranbränningar, Rasmus Paludan, har många gånger uttalat sig på ett sådant sätt om muslimer att det knappast kan råda något tvivel om att hans syfte med aktionerna har varit att — med lagens ord — uttrycka missaktning för gruppen.

I *rättspraxis* finns inte någonting som talar emot det som lagtexten och förarbetena tydligt talar för, alltså att det normalt utgör hets mot folkgrupp att bränna Koranen i offentligheten. Om rättspraxis pekar i någon riktning så är det snarare den motsatta. Alla rättsfall från Högsta domstolen av någon relevans innehåller relativt stränga bedömningar av det agerande som var aktuellt. Det gäller såväl Skylten vid campingplatsen och Nazistmärkena som Predikan i Borgholm, Flygbladen på skolan och Kommentaren i Facebookgruppen. Jag har mycket svårt att tänka mig att Högsta domstolen skulle komma fram till att det inte strider mot bestämmelsen om hets mot folkgrupp att bränna Koranen under sådana omständigheter som förelåg i Sverige vid aktionerna år 2022 och 2023.

I den juridiska *litteraturen* finns ett uttalande som talar emot slutsatsen att koranbränningar i offentligheten normalt utgör hets mot folkgrupp. Det är Hans-Olof Sandéns bedömning i boken *Hets mot folkgrupp* (se avsnitt 3.5 ovan). Sandén ger dock inte någon egentlig motivering för sin ståndpunkt, och jag gissar att den i hög grad sammanhänger med att det som Sandén säger har varit den rådande föreställningen. Av de författare som jag har citerat i övrigt gissar jag att både Nils Funcke och Hans-Gunnar Axberger anser att en kriminalisering av hets mot folkgrupp innebär ett alltför långtgående ingrepp i yttrandefriheten. Och jag får erkänna att det ligger en del i Axbergers uttalande att rättspraxis är skiftande och otydlig. Håller man sig bara till Högsta domstolen står det dock klart att ribban för straffbarhet har lagts ganska lågt.

Jag är böjd att instämma i Edvinssons uppfattning att koranbränningarna utgör förargelseväckande beteende. Men detta saknar betydelse om de därtill utgör hets mot folkgrupp.

De gränsdragningssvårigheter som uppkommer talar inte emot den slutsats som jag har kommit till.

Enligt min mening står det alltså klart att det normalt sett utgör hets mot folkgrupp att offentligt bränna Koranen.

4 Skyddas ändå koranbränningar av yttrandefriheten?

4.1 Yttrandefriheten i svensk grundlag

Yttrandefriheten i Sverige regleras såvitt gäller tryckta skrifter, radio, tv och andra särskilt skyddade medier i tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen. Eftersom koranbränningarna inte omfattas av dessa grundlagar kan vi här lämna den regleringen utanför diskussionen.

Men även andra yttranden åtnjuter grundlagsskydd, nämligen enligt 2 kap. regeringsformen. I 1 § sägs att var och en är gentemot det allmänna tillförsäkrad "frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor" (yttrandefrihet). I 21 § sägs att yttrandefriheten får begränsas endast för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och att begränsningen aldrig får gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen som en av folkstyrelsens grundvalar, vidare att begränsningen inte får göras enbart på grund av politisk, religiös, kulturell eller annan sådan åskådning. Enligt 23 § får yttrandefriheten begränsas bl.a. "om särskilt viktiga skäl föranleder det".

Det är en självklarhet men bör kanske ändå sägas här: Om en lägre norm (t.ex. lag eller förordning) strider mot en högre norm (t.ex. grundlag), får den lägre normen vika. Det innebär att en lagbestämmelse som står i strid med regeringsformen inte får tillämpas. Det innebär också att en lagbestämmelse som i sig inte strider mot grundlagen inte får tillämpas på ett sådant sätt att tillämpningen kommer i konflikt med grundlagen.

Regleringen om hets mot folkgrupp strider naturligtvis inte i sig mot yttrandefriheten i regeringsformen, det skulle i så fall ha uppdragats för länge sedan. Men även om en reglering är grundlagsenlig kan tillämpningen av den komma i strid med grundlagen.

Frågan om en tillämpning av bestämmelsen om hets mot folkgrupp stod i strid med regeringsformens yttrandefrihet har prövats i bl.a. rättsfallen NJA 2005 s. 805 (Predikan i Borgholm) och 2006 s. 467 (Flygbladen i skolan). Inte i något av de fallen ansågs regeringsformens skydd för yttranden innebära hinder mot att döma för hets mot folkgrupp.

Intresset av att skydda de grupper som omfattas av bestämmelsen om hets mot folkgrupp mot hot och uttryck för missaktning har ansetts utgöra ett sådant särskilt viktigt skäl som kan medge inskränkning i yttrandefriheten (jfr bl.a. Lagrådets uttalande i prop. 2001/02:59 s. 82). Det måste innebära att även intresset av att skydda muslimer mot hets gentemot gruppen är ett sådant viktigt skäl. Redan detta talar starkt för

att det inte strider mot yttrandefriheten att betrakta koranbränningarna som straffbar hets mot folkgrupp. För detta talar också den omständigheten att det inte anses råda något tvivel om att s.k. hate speech saknar skydd i artikel 10 i Europakonventionen (se fallet *Gündüz mot Turkiet*, 4 december 2003, 35071/97).

Det är enligt min mening en säker slutsats att koranbränningarna, om de anses utgöra hets mot folkgrupp, inte skyddas av yttrandefriheten i regeringsformen.

4.2 Europakonventionen

Kan det möjligen vara så att Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna lägger hinder i vägen för ett straffbeläggande av koranbränningarna? Det var ju konventionen som gjorde att Å.G. frikändes i rättsfallet NJA 2005 s. 805, trots att hans predikan ansågs utgöra hets mot folkgrupp enligt svensk rätt.

I det nämnda rättsfallet var det främst religionsfriheten i konventionens artikel 9 men även yttrandefriheten i artikel 10 som enligt Högsta domstolen lade hinder i vägen för en fällande dom. När det gäller koranbränningarna skulle det i så fall vara enbart artikel 10, om yttrandefriheten. Artikeln lyder i svensk översättning:

1. Var och en har rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar åsiktsfrihet samt frihet att ta emot och sprida uppgifter och tankar utan offentlig myndighets inblandning och oberoende av territoriella gränser. Denna artikel hindrar inte en stat att kräva tillstånd för radio-, televisions- eller biografföretag.

2. Eftersom utövandet av de nämnda friheterna medför ansvar och skyldigheter, får det underkastas sådana formföreskrifter, villkor, inskränkningar eller straffpåföljder som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den nationella säkerheten, den territoriella integriteten eller den allmänna säkerheten, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för älsa eller moral, till skydd för annans goda namn och rykte eller rättigheter, för att förhindra att förtroliga underrättelser sprids eller för att upprätthålla domstolarnas auktoritet och opartiskhet.

Frågan om Europakonventionen hindrar att koranbränningar straffas kan enligt min mening besvaras utan några djupdykningar i Europadomstolens praxis. Jag nöjer mig med att redovisa två fall.

I *Norwood mot UK*, dom den 16 november 2004 i mål 23131-03, uttalade Europadomstolen att en tydlig och häftig attack mot en särskild grupp, som muslimer, innebär ett brott mot artikel 17 i Europakonventionen om mänskliga rättigheter. Där stadgas att ingenting i konventionen får tolkas så att det medför en rätt för någon, vare sig stat, grupp eller person, att bedriva verksamhet eller utföra handlingar som syftar till att inskränka någon av fri- och rättigheterna i konventionen i större utsträckning än som medges där. Det ansågs att Norwood, som var en högerextremist, hade gjort detta när han satte upp en affisch på fönstret till sin lägenhet med texten "Islam ut

ur Storbritannien — skydda det brittiska folket” tillsammans med ett förbudsmärke där en månskära och en stjärna var överstrukna. Artikel 10 om yttrandefrihet ger enligt domstolen inte något skydd för den som gör sig skyldig till ett agerande som omfattas av artikel 17.

Detta rättsfall visar tydligt att den som hävdar att koranbränningar har stöd av yttrandefriheten inte kan påräkna något stöd av Europadomstolens tillämpning av artikel 10. Frågan är om inte fallet rentav kan åberopas till stöd för att koranbränningar måste förbjudas i nationell rätt för att man inte ska bryta mot artikel 17.

Ytterligare ett avgörande som visar att koranbränningarna knappast ges stöd av artikel 10 finns i *E.S. mot Österrike*, dom den 25 oktober 2018, ECHR 360[2018]. I fallet hade profeten Muhammed anklagats för pedofili och Europadomstolen bekräftade den österrikiska domstolens avgörande. Den kvinna som dömdes ansågs ha brutit mot rätten för människor att få skydd för sina religiösa känslor och hon hade därmed hotat den religiösa freden i Österrike. Europadomstolen gav i sin dom uttryckligt stöd åt rätten för staterna att vidta proportionerliga motåtgärder mot handlingar som sannolikt skapar religiös intolerans och därför är oförenliga med respekten för tanke- och religionsfrihet.

Jag kan inte finna någonting i Europadomstolens praxis som ger stöd för tanken att en stat som är bunden av konventionen inte skulle ha rätt att förbjuda koranbränningar.

4.3 Slutsats

Min slutsats är alltså att koranbränningarna inte åtnjuter skydd av yttrandefriheten i vare sig svensk grundlag eller Europakonventionen om mänskliga rättigheter.

5 Gränserna mot sådant som inte är straffbart

Jag har i avsnitt 3.6 berört frågan i vad mån uppkommande gränsdragningssvårigheter utgör ett så pass besvärligt problem att det i sig talar emot att se koranbränningarna som brottsliga. Svaret blev nej. Nu är frågan hur dessa svårigheter ska hanteras.

Bedömningarna av de olika fallen ska i vanlig ordning göras utifrån en tolkning av lagbestämmelsen med ledning av rättskällorna i övrigt. Därvid har man anledning att ta hänsyn till exempelvis *konstens frihet*, som utan tvivel ger kulturella yttringar ett särskilt utrymme. Det torde innebära att t.ex. Lars Vilks s.k. rondellhundar hamnar utanför det straffbara området. Helt självklart är det att utställningen *Ecce Homo* var straffri även om gruppen kristna skulle skyddas av bestämmelsen (jfr diskussionen i avsnitt 3.6). Detsamma gäller förstås det gamla Lundaspexet Djingis Khan med orden ”Tjugo gånger varje vecka ska en trogen muselman, lägga sig på knä mot Mecka, ner i modden med sin kran”. Om det inte finns något tydligt syfte att skapa fientlighet, hetsa eller på annat sätt uttrycka missaktning mot en grupp, är yttrandet eller agerandet straffritt även om det faktiskt är provocerande för många.

Man får utan att straffas driva med andra grupper, och man får göra det ganska hårdhänt.

Men hur är det då med de s.k. *Muhammedkarikatyerna*, som skapade en omfattande debatt och som har nämnts i avsnitt 3.4 och 3.5 ovan? Jag gör som sagt bedömningen att det är tveksamt vad som gäller beträffande de mest kränkande karikatyerna. Om de inte har skydd av tryckfrihetsförordningen eller yttrandefrihetsgrundlagen och inte heller kan åberopa "konstens frihet", ja då finns det nog en del som talar för att de passerar gränsen för det straffbara. Vi kan jämföra med fallet *E.S. mot Österrike*, se avsnitt 4.2 ovan.

När det gäller *gränsen mot hädelse* har man anledning att beakta att det som enbart är avsett att vara en kränkning av Islam, dess Gud, dess profet eller dess heliga skrift, alltså hädelse, kan sättas i verket på många andra sätt än genom att man bränner Koranen. Avgörande för om yttrandet eller agerandet är straffbart som hets mot folkgrupp eller inte torde, som tidigare sagts, vara syftet med yttrandet eller agerandet och det sammanhang i vilket det förekommit (se avsnitt 3.6).

Som jag nämnt råder det osäkerhet i frågan om brottet hets mot folkgrupp skyddar även *majoritetsgrupper*. Den tolkningsfrågan kan naturligtvis aktualiseras i många andra sammanhang än när en helig skrift bränns.

6 Vad bör göras?

Hittills har man alltså utgått från att koranbränningar av det slag som förekom i Sverige våren 2022 och i januari 2023 skyddas av yttrandefriheten. Om min analys är riktig är denna ståndpunkt felaktig, och frågan är vad som i så fall bör göras nu. Detta är långt ifrån självklart.

Enligt 2 kap. 10 § första stycket ordningslagen (1993:1617) gäller följande angående avslag på ansökan om att få anordna en s.k. allmän sammankomst.

Tillstånd till en allmän sammankomst får vägras endast om det är nödvändigt med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid sammankomsten eller, som en direkt följd av den, i dess omedelbara omgivning eller med hänsyn till trafiken eller för att motverka epidemi.

Om vi i fortsättningen utgår från att koranbränningar i offentligheten normalt är otillåtna kunde man kanske tro att en demonstration som enligt ansökan ska innehålla en koranbränning ska avslås på den grunden att det som ska ske är delvis brottsligt. Man kan ju inte rimligen ge någon tillstånd att begå brott. Men bestämmelsen ger som synes inte utrymme för avslag på den grunden. Tillstånd till en demonstration där en koranbränning ska förekomma måste alltså lämnas, om den inte möter något sådant hinder som anges i bestämmelsen, dvs. (om vi

bortser från trafiken och epidemirisker) om det inte är nödvändigt att vägra tillstånd *med hänsyn till ordningen eller säkerheten*.¹¹

Vad som återstår för polisen är då att ingripa när en koranbränning har skett. Man skulle kunna tro att detta inte är möjligt när tillstånd har lämnats till en demonstration som enligt ansökan ska ha just detta inslag. Men polisen lär ändå kunna ingripa, annars skulle det uppkomma en "kortslutning" som naturligtvis inte är acceptabel när brott ska beivras. Dock förefaller det lämpligt att polisen erinrar i tillståndet om att man kommer att ingripa mot sådana inslag i sammankomsten som bedöms brottsliga. Och kanske bör erinran göras ännu tydligare än så.

När sedan polisen har ingripit mot det misstänkta brottet hets mot folkgrupp kan laglighetsfrågan avgöras på vanligt sätt, genom åtal och domstolsprövning. Med hänsyn till att det länge har antagits att koranbränningar är tillåtna, lär ett sådant mål ges prövningstillstånd i Högsta domstolen.

Men om det är hets mot folkgrupp att bränna Koranen, då begicks ju faktiskt detta brott flera gånger redan våren 2022 och sedan igen utanför turkiska ambassaden i Stockholm i januari 2023. Borde det då inte väckas åtal mot arrangörerna av dessa sammankomster?

Det finns nog en risk att ett åtal för dessa brott ogillas på grund av straffrättsvillfarelse i enlighet med 24 kap. 9 § brottsbalken. "Alla" trodde ju att koranbränningarna skyddades av yttrandefriheten. Detta hindrar dock inte att åtal väcks för att saken ska kunna prövas. Att arrangörerna frias är knappast något avgörande problem när det viktiga kan sägas vara att få klarhet i vad som gäller.

Jag skulle därför rekommendera riksåklagaren att se till att åtal väcks för någon eller några av koranbränningarna 2022 och 2023.¹²

7 Bedömningen av de upplopp som koranbränningarna lett till

De personer som deltog i de s.k. påskupploppen våren 2022 har som nämnts dömts till ganska stränga straff, ofta fängelse i tre eller fyra år. Påverkar det bedömningen av deras brott om det visar sig att det som de agerade mot var inte bara kränkande för dem utan också brottsligt?

Det finns enligt min mening inte något helt givet svar på den frågan. Å ena sidan påverkar inte frågan om "brott eller inte" de brott som faktiskt begicks vid upploppen. Å andra sidan kan det hävdas att den som agerar våldsamt mot brott är något mindre klandervärd än den som agerar lika våldsamt mot något som är tillåtet.

Jag lämnar frågan med ett konstaterande att det i varje fall inte ger grund för resning att det som man agerade mot var brottsligt. Så här ser

¹¹ Se även Förvaltningsrättens i Stockholm dom i mål 2741-23 den 4 april 2023.

¹² Den 9 mars (tre dagar innan jag skickade in denna artikel för publicering) meddelade Expressen att åklagare har inlett förundersökning mot Rasmus Paludan för misstänkt hets mot folkgrupp i samband med de s.k. påskupploppen 2022. En annan åklagare har i slutet av mars gjort bedömningen att det inte utgjort hets mot folkgrupp att bränna Koranen utanför turkiska ambassaden i januari 2023.

nämligen resningsbestämmelsen ut i den del som ligger närmast (58 kap. 2 § första stycket 4 rättegångsbalken):

Sedan en dom i brottmål vunnit laga kraft, får resning beviljas till förmån för den tilltalade,

[...]

4. Om någon omständighet eller något bevis, som inte tidigare har förebringats, åberopas och dess förebringande sannolikt skulle ha lett till att den tilltalade frikännts eller till att brottet hänförts under en mildare straffbestämmelse än den som tillämpats eller om det, med hänsyn till vad sålunda åberopas och i övrigt förekommer, finns synnerliga skäl att på nytt pröva frågan om den tilltalade har förövat det brott, för vilket han dömts.

Det är ganska lätt att konstatera att dessa förutsättningar inte är uppfyllda bara för att man i efterhand vet att det som den dömde agerade mot var brottsligt. Det är visserligen något otillfredsställande att det inte togs hänsyn till detta när brotten bedömdes, men resning kan det inte bli.

8 Hur kunde det bli så här?

Man kan fråga sig hur det kunde bli så här. Nästan alla trodde att det var tillåtet att bränna Koranen i offentligheten, men i själva verket är det ganska klart att det normalt är förbjudet. Hur blev det så?

Jag tror att den villfarelse som vi får sägas ha svävat i beror mest på det som förekom i samband med de s.k. Muhammedkarikatyrerna åren 2005 och 2006. Då fördes det en viss diskussion i frågan om det var tillåtet att kränka Muhammed och islam på det sätt som skedde när man tecknade profeten fastän islam inte tillåter att han avbildas, och därtill tecknade honom på ett ofta kränkande sätt. Jyllands-Posten utsattes för hot från islamister, svenska och danska ambassader i muslimska länder attackerades.

Diskussionen påverkades säkert mycket av fyra omständigheter. 1. Publiceringen skedde åtminstone inledningsvis i grundlagsskyddade medier. 2. Karikatyrerna utgjorde ett slags kulturellt uttryck. 3. Publiceringen angreps häftigt från dem som var kränkta, något som ansågs göra det nödvändigt att markera och försvara yttrandefriheten. 4. Prövningen skedde ofta i förväg, alltså när ett förbud mot publicering skulle ha inneburit ett brott mot censurförbudet.

Mycket på grund av dessa fyra omständigheter ifrågasattes det nog aldrig riktigt om vissa av karikatyrerna kanske utgjorde hets mot folkgrupp. Sedan följde Lars Vilks rondellhundar, som angavs avbilda profeten Muhammed, och det konstnärliga inslaget var då ännu mer markant. Det var inte aktuellt att åtala Lars Vilks.

Koranbränningarna har inneburit att de som har agerat har skruvat upp tonläget ytterligare. För det lär ses som mycket allvarligare att bränna Koranen än att göra en nidteckning av profeten. Men att Muhammedkarikatyrerna och rondellhundarna betraktades som

tillåtna drog nog med sig koranbränningarna så att man utgick från att detsamma gällde för dem. Därför ifrågasatte man aldrig riktigt på allvar om koranbränningarna innebar att gränsen för det straffbara trampades över. De drogs så att säga in i yttrandefrihetens hägn utan att man tänkte efter så noga.

Jag tror att det var så det var. Nils Funcke beskriver som sagt händelseförloppet kring Muhammedkarikatyerna målande och ganska ingående i sin bok *Tryckfriheten, ordets män och statsmakterna*, 2006, s. 303 ff. Någon egentlig diskussion om när gränserna för det straffbara eventuellt överskreds förekom inte.

Min bedömning är att det var riktigt att "fria" Muhammedkarikatyerna och rondellhundarna. Men åtminstone karikatyerna var nog på gränsen, kanske någon gång över. Den gränsen har enligt min mening definitivt passerats med koranbränningarna.

9 Sammanfattning

Den förhållandevis enkla analys som jag har gjort, i allt väsentligt utifrån de traditionella rättskällorna, leder mig till slutsatsen att det normalt utgör hets mot folkgrupp att bränna Koranen offentligt. Ett sådant agerande har inte skydd av yttrandefriheten i svensk grundlag eller av Europakonventionen om mänskliga rättigheter.

Min bedömning är att dessa slutsatser är förhållandevis säkra, men för att få saken klarlagd anser jag att åtal bör väckas mot arrangören för någon eller flera av de sammankomster på senare tid där Koranen har bränts.